

БІЛОРУСЬ: СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА МОДЕРНІЗАЦІЇ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

Розкрито значення терміну «модернізація». Досліджено документи, що є програмними в здійсненні модернізації вищої освіти Республіки Білорусь. Означено принципи модернізації і основні напрями розвитку вищої освіти Білорусі. Охарактеризовано зміни у вищій освіті. Виділено історико-педагогічні чинники й етапи модернізації системи вищої освіти Республіки Білорусь.

Ключові слова: вища освіта, модернізація, Республіка Білорусь.

Постановка проблеми

Вступ. Здобуття державної незалежності колишніми республіками СРСР у 1991 р. стало переломним моментом у їх розвитку. Змінилась структура економіки, і поява ринкових відносин викликала значні трансформаційні зміни в суспільстві. Необхідність бути компетентним фахівцем на ринку праці, володіти значним багажем знань викликала підвищений попит населення на вищу освіту, що, в свою чергу, зумовило потребу в модернізації вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень. В останні десятиріччя у вітчизняній педагогіці проблемам модернізації освіти приділено виключно велику увагу. Так, входження освіти в динамічний розвиток і функціонування вивчають у межах модернізаційної парадигми В. Андрущенко, О. Жорнова, О. Жорнова, І. Зязюн, В. Кремень, В. Литвин, В. Луговий, М. Михальченко та ін.

Ключові напрями модернізації вищої освіти стають у центр досліджень у працях В. Андрущенка, О. Бульвінської, О. Дубасенюк, О. Жорнової, О. Жорнової, О. Локшиної, В. Лугового, М. Лукашевича, М. Михальченка, Т. Москвіної, Т. Нельги, О. Овчарук, В. Рябченка та ін. Порівняльний аналіз акмеологічного підходу у теорії й практиці вищої педагогічної освіти України, Білорусі, Росії здійснено В. Вакуленко. Водночас питання становлення і модернізації системи вищої освіти Республіки Білорусь до теперішнього часу не було предметом комплексного дослідження.

Мета статті – проаналізувати стратегію і тактику модернізаційних процесів у вищій освіті Республіки Білорусь.

Виклад основного матеріалу

Модернізація — вдосконалення, оновлення об'єкта, відповідно до нових вимог і норм. Модернізація є перманентним процесом, який здійснюється завдяки проведенню реформ і інновацій, таким чином відбувається перехід до постіндустріального суспільства. Соціологами виділяються два типи модернізації:

1. Оригінальна, спонтанна модернізація, характерна для країн, які пережили перехід до раціональних суспільних структур внаслідок поступового, тривалого розвитку внутрішніх процесів (Англія, США).

2. Вторинна, відображена модернізація, характерна для країн, які з тих чи інших причин відстали у своєму розвитку і тепер за рахунок широкого використання досвіду передових держав намагаються наздогнати їх за рівнем і якістю життя, свого роду

«осучаснення навздогін». Основними чинниками вторинної модернізації є соціокультурні контакти з уже наявними центрами індустріальної і постіндустріальної культури.

У випадку вторинної модернізації («модернізації навздогін») вчені попереджають про неминучість зіткнення старих, традиційних для цієї національної культури цінностей і норм життя з новими, модернізованими інститутами, які не можуть без серйозних видозмін прижитися в суспільствах наздоганяючого розвитку. Внаслідок цього, в умовах швидкої модернізації в суспільстві посилюються соціальні суперечності і виникають конфлікти. Зокрема, загострюється проблема батьків і дітей, оскільки молодь перестає дотримуватися традицій та правил патріархального суспільства.

В результаті прискорена модернізація, підриваючи соціально-політичні інститути, викликає не розвиток, а занепад. Практична значущість таких попереджень була продемонстрована в Китаї, який розробив і впровадив на практиці власну модель модернізації, що отримала назву «нового авторитаризму». Суть цієї моделі у відмові від ліберальних підходів до політичного розвитку та демократизації, у збереженні комуністичної партії як найважливішого інституту фактичної політичної влади. Якщо в економічній сфері пріоритетні реформи спрямовані на розвиток відкритої для зовнішнього світу ринкової економіки, то в соціальній і політичній сферах пріоритет віддається стабільності, коли за партією і державою залишаються інтеграційні та організаційно-контрольні функції [8, 632–633].

Відзначимо, що схожим шляхом проходить модернізація і в Республіці Білорусь, де при збереженні сильної державної влади йде побудова конкурентоздатної, соціально орієнтованої ринкової економіки з поступовою демократизацією суспільства.

Модернізація вищої освіти Республіки Білорусь є не окремим педагогічним проектом, а складовою процесу перебудови держави після 1991 р. Водночас система вищої освіти Білорусі має відповідати міжнародним стандартам, бути конкурентоспроможною, практико орієнтованою та раціональною за тривалістю.

Програмними документами в модернізації вищої освіти стали: «Основні напрями соціально-економічного розвитку країни на 1996–2000 рр.» (1996 р.), Концепція розвитку вищої освіти в Республіці Білорусь (1998 р.), Програма соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на 2001–2005 рр. (2001 р.), Програма розвитку вищої освіти в регіонах Республіки Білорусь (2001 р.), Концепція впровадження двоступінчатої системи підготовки спеціалістів з вищою освітою у Республіці Білорусь (2004 р.), Програма соціально-економічного розвитку країни на 2006–2010 рр. (2006 р.), Програма соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на 2011–2015 рр. (2011 р.), Державна програма розвитку вищої освіти на 2011–2015 рр. (2011 р.).

У Концепції розвитку вищої освіти в Республіці Білорусь [5] окреслені такі *принципи модернізації вищої освіти, як:*

- опори на вітчизняні традиції вищої освіти під час проведення перетворень;
- спадкоємності вимог між рівнями і ступенями освіти;
- гуманізації і фундаменталізації освіти;
- інтеграції навчального процесу і науково-дослідної роботи;
- гармонійного поєднання гуманітарного і природничо-наукового компонентів знання;

- розвитку різноманітності типів державних навчальних закладів і диференціації термінів навчання;
- розширення автономії ВНЗ, закріплення академічних свобод при збереженні державного управління вищою школою.

Також Концепцією визначені *основні напрями розвитку вищої освіти* Республіки Білорусь:

1. Вдосконалення структури вищої освіти, що передбачає законодавче закріплення статусу класичних, профільних університетів, спеціалізованих інститутів і вищих коледжів.
2. Регіоналізація вищої освіти, що дають змогу забезпечити повніше задоволення освітніх потреб громадян, розв'язання завдань соціального і культурного розвитку регіонів.
3. Вдосконалення структури підготовки спеціалістів, що передбачає коригування Переліку спеціальностей з метою його скорочення і узгодження із спеціальностями професійної освіти.
4. Вдосконалення порядку прийому, що передбачає в процесі реалізації принципу рівного доступу до здобуття вищої освіти орієнтацію на вирівнювання рівня підготовки випускників загальноосвітньої школи, забезпечення спадкоємності між школою і ВНЗ.

Розвиток освіти на бюджетній основі залишається пріоритетним напрямом розвитку вищої школи. Існування платних форм навчання можливе лише за умови наявності достатньої матеріально-технічної бази, кадрів, забезпечення належної якості підготовки студентів.

5. Розвиток форм навчання передбачає подальшу підтримку денної форми навчання як найбільш ефективної. Заочна форма навчання виконує важливу соціальну функцію, оскільки дає змогу охопити вищою освітою тих, хто не може навчатися стаціонарно із-за матеріальних, вікових чи фізичних обмежень.

6. Вдосконалення організації навчального процесу через введення разом з навчальним планом підготовки за спеціальністю стандартів, що визначають вимоги до рівня підготовки випускників ВНЗ.

Одним з головних напрямів вдосконалення навчального процесу є гуманізація освіти, яка є одночасно метою перетворень, що проводяться, і принципом навчання та виховання.

7. Організація виховного процесу передбачає підвищення ролі студентського самоврядування, активізацію діяльності молодіжних громадських організацій.

8. Розвиток науково-дослідної діяльності вищих навчальних закладів.

9. Вирішення проблем забезпечення вищої школи науково-педагогічними кадрами.

10. Розширення міжнародної діяльності вищої школи. Ключовим напрямом міжнародної співпраці Республіки Білорусь у сфері вищої освіти є створення єдиного освітнього простору Союзу Білорусі і Росії, СНД.

Підготовка кадрів для зарубіжних країн — перспективний напрям міжнародної діяльності, що вимагає модернізації матеріальної бази вищої школи, посилення методичного забезпечення, вирішення питань координації міжнародних програм розвитку освіти.

11. Оновлення законодавчої бази. За цей час в Білорусі було вдосконалено нормативно-правову базу з вищої освіти, зокрема прийнято: Закон Республіки Білорусь «Про освіту» (1991 р.), Закон Республіки Білорусь «Про вищу освіту» (2007 р.), Указ Президента Республіки Білорусь «Про надання громадянам Республіки Білорусь кредиту на пільгових умовах для оплати першої вищої освіти, одержуваної в державних закладах вищої освіти, закладах вищої освіти споживчої кооперації та закладах вищої освіти Федерації профспілок Білорусі на платній основі» (2002 р.), Указ Президента Республіки Білорусь «Про правила прийому у вищі і середні спеціальні навчальні заклади» (2006 р.), Постанову Ради Міністрів Республіки Білорусь «Про затвердження Положення про порядок організації і проведення централізованого тестування» (2006 р.), Постанову Ради Міністрів Республіки Білорусь «Про затвердження Положення про практику студентів, курсантів, слухачів"» (2010 р.), Кодекс Республіки Білорусь про освіту (2011 р.) та ін.

Кодекс передбачає створення на базі сформованих правових інститутів єдиного, цілісного механізму правового регулювання освітніх відносин, забезпечує систематизацію та впорядкування правових норм, скорочення кількості нормативно-правових актів у сфері освіти, а також усунення інших наявних недоліків в регулюванні освітніх відносин. При цьому норми Кодексу забезпечують наступність правового регулювання освітньої сфери і не передбачають концептуальних змін цих відносин.

У Кодексі визначено чіткий перелік документів про освіту і про навчання. Передбачено новий документ про освіту — диплом дослідника, який буде видаватися особам, які успішно закінчили навчання в аспірантурі (ад'юнктурі). Також закріплені умови і порядок розподілу випускників [3].

З метою розширення залучення молоді до наукової роботи в Кодексі про освіту передбачено, що ті випускники аспірантури, які успішно завершили курс навчання, але з якихось причин не змогли захистити кандидатську дисертацію, отримують диплом дослідника. Нова кваліфікація дає право обіймати більш високі посади: не молодшого наукового співробітника, а старшого; не асистента, а старшого викладача у ВНЗ [2].

Загалом, Кодекс Республіки Білорусь про освіту дав можливість завершити процес кодифікації законодавства про освіту, забезпечив повнішу відповідність правових норм сучасному стану освітніх відносин.

Система освіти є важливим фактором збереження міжнародного престижу Білорусі як держави з високим рівнем культури, науки, освіти. Особливого значення набули розвиток міжнародного співробітництва і створення спільного освітнього простору в рамках Союзу Білорусі і Росії, освітня підтримка співвітчизників за кордоном та експорт освітніх послуг. Залученню студентів у білоруські ВНЗ сприяє і активна робота ВНЗ із сертифікації освітньої та наукової діяльності. Активно впроваджуються системи менеджменту якості освіти, зокрема, в 2010 р. 26 вищих навчальних закладів республіки із 55 отримали сертифікати на відповідність міжнародним стандартам якості ISO : 9001 [6].

Станом на початок 2011–2012 навчального року у державних ВНЗ республіки навчалось 10700 студентів, які постійно проживають на територіях іноземних держав. Показники прийому, навчання та випуску студентів, які постійно проживають на територіях іноземних держав, наведені в наступній таблиці (десять перших країн за загальною кількістю іноземних студентів) [7, 78–79]:

Таблиця 1

Показники кількості іноземних студентів у Республіці Білорусь

№ з/п	Назва держави	Прийнято	Із них з повною оплатою витрат	Навчається	Із них з повною оплатою витрат	Випуск	Із них з повною оплатою витрат
1	Туркменістан	1566	1563	5055	5036	5	5
2	Російська Федерація	350	272	1858	1349	336	222
3	Китай	367	367	1285	1282	214	213
4	Азербайджан	54	54	290	290	29	29
5	Шрі-Ланка	25	25	266	266	9	9
6	Ліван	26	26	167	167	39	39
7	Іран	44	44	162	162	42	42
8	Україна	22	20	162	136	20	14
9	Сирія	21	21	131	130	72	71
10	Турція	39	39	114	114	10	10

Система вищої освіти Білорусі дворівнева: спеціаліст із вищою освітою та магістр, що відповідає принципам Болонського процесу. Відсутній освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра, спроби ввести який не увінчались успіхом, оскільки бакалаври виявились незатребуваними у роботодавців. Проте в останні роки виникла необхідність оптимізації й зменшення термінів навчання, зумовлена, зокрема, й світовими тенденціями в освіті та необхідністю зробити білоруську вищу освіту привабливішою для іноземних студентів. З цією метою затверджено «Концепцію оптимізації змісту, структури і об'єму соціально-гуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти» (2012 р.), де запропоновано виділення чотирьох інтегрованих модулів соціально-гуманітарних дисциплін [4]:

- 1) Філософія (містить обов'язкові дисципліни «Філософія» і «Основи психології і педагогіки», а також 2–4 спеціалізованих модулі за вибором студента);
- 2) Економіка (включає обов'язкові дисципліни «Економічна теорія» і «Соціологія», а також 2–4 спеціалізованих модулі за вибором студента);
- 3) Політологія (включає обов'язкові дисципліни: «Основи ідеології білоруської держави» і «Політологія», а також 1–2 спеціалізованих модулі за вибором студента);
- 4) Історія (включає обов'язкову дисципліну «Історія Білорусі (у контексті світових цивілізацій)» і 1–2 спеціалізованих модулі за вибором студента).

Передбачені Концепцією зміни оформлені як освітній стандарт «Вища освіта. Перший ступінь. Цикл соціально-гуманітарних дисциплін». Також Республіканським інститутом вищої школи розроблено типові навчальні плани з усіх спеціальностей, що полегшує перевід студента з одного університету в інший.

Впровадження дворівневої системи підготовки у вищій освіті сприяло:

- реалізації диференціації та індивідуалізації навчання, розширенню можливості вищої школи в задоволенні широких освітніх потреб суспільства і особистості;

- підвищенню якості загальноосвітньої, наукової та професійної підготовки фахівців з урахуванням сучасних вимог ринку праці, забезпеченню необхідних умов для інтеграції вищої школи у світовий освітній простір.

Ключовим напрямом міжнародного співробітництва Республіки Білорусь у галузі вищої освіти є створення єдиного освітнього простору Союзу Білорусі та Росії, СНД. Єдиний освітній простір характеризується спільністю принципів державної політики у сфері освіти, узгодженістю державних освітніх стандартів, програм і вимог з підготовки й атестації наукових і науково-педагогічних кадрів і програм, рівними можливостями і вільною реалізацією прав громадян на здобуття освіти в закладах освіти на території СНД.

Слід також відзначити прагнення національної системи освіти Білорусі до інтеграції в загальноєвропейський (загальносвітовий) освітній простір. Європейський процес, націлений на створення і розвиток Європейського простору вищої освіти, в останні роки став одним з найважливіших пріоритетів освітньої політики Республіки Білорусь. Республіка Білорусь з метою забезпечення конкурентоспроможності білоруської системи освіти на ринку європейських освітніх послуг прагне координувати свою політику в галузі вищої освіти за деякими напрямками, зазначеними в Болонській Декларації (1988 р.). Зокрема, взята орієнтація на прийняття системи чітко визначених і порівнянних рівнів, кваліфікацій і ступенів вищої освіти, а також прийняття системи, заснованої на двох головних циклах навчання — додипломному та випускному (з присвоєнням відповідних академічних ступенів після кожного циклу навчання — спеціаліста та магістра). У перспективі планується створення системи кредитів, подібної системі ECTS, як ефективного засобу забезпечення високої мобільності студентів [1].

На сьогодні навчальні заклади системи вищої освіти Республіки Білорусь поділяються на чотири типи. Основними типами вищих навчальних закладів є:

- класичний університет;
- профільний університет або академія;
- інститут;
- вищий коледж.

Класичні та профільні університети, а також інститути відносяться до вищих навчальних закладів університетського типу.

Аж до 1995 р. існували жорсткі обмеження на обсяги підготовки фахівців на платній основі у державних навчальних закладах, що явно стимулювало розвиток як державних, так і недержавних вищих навчальних закладів.

З 1991 по 1994 рр. слід відмітити інтенсивний розвиток недержавного сектора вищої освіти. Цей процес, на думку експертів, був викликаний скороченням потенційних можливостей працевлаштування молоді, а також недостатнім прийомом до ВНЗ державного сектору взагалі, особливо за престижними спеціальностями. Крім того, на території Білорусі здійснює свою діяльність низка структурних підрозділів вищих навчальних закладів інших держав (переважно Росії).

В останні роки спостерігається тенденція неухильного зростання платних послуг у вищій освіті. Платна форма навчання є відповіддю на зміни потреб ринку праці, сприяє залученню у сферу освіти додаткових фінансових ресурсів і руйнування монополії у

сфері надання освітніх послуг. Станом на початок 2011/2012 навчального року в республіці працюють 55 закладів вищої освіти. З них — 45 державних і 10 приватних. Із 45 державних закладів вищої освіти: 31 є університетами, 7 — академіями, 3 — інститутами, 4 — вищими коледжами.

Станом на початок 2011/2012 навчального року частка студентів закладів вищої освіти складає 471 осіб на 10000 чоловік населення республіки [7, 5]. Цей показник з кожним роком зростає. У 2010/2011 навчальному році за кількістю студентів на 10000 чоловік населення серед держав СНД Білорусь (467 осіб) поступалась тільки Росії (523) та Україні (488), але випереджала Австрію (314), Німеччину (277), Італію (343), Японію (315).

Таблиця 2

**Кількість студентів закладів вищої освіти на 10 000 чоловік населення
(в середньому по республіці):**

2006/2007 навч. рік	2007/2008 навч. рік	2008/2009 навч. рік	2009/2010 навч. рік	2010/2011 навч. рік	2011/2012 навч. рік
414,33	433,49	442,21	453,02	467,12	470,89

Нами виділено основні історико-педагогічні чинники модернізації вищої освіти Республіки Білорусь:

1. Фундаментальність і зв'язність реформ вищої освіти.
2. Максимальне врахування системою вищої освіти напрямів народного господарства Республіки Білорусь.
3. Спрямованість на задоволення освітніх потреб особистості.
4. Зусилля педагогічного загалу та суспільства зробити вищу освіту загально-доступною для трудящої молоді.
5. Підготовка фахівців вищої кваліфікації.
6. Залучення молоді до наукової роботи.

Республіка Білорусь формує свою систему вищої освіти й ієрархію її цінностей, обираючи пріоритети, поєднуючи і синтезуючи традиційні та модерні цінності. Нами виділено етапи модернізації системи вищої освіти Республіки Білорусь:

Перший етап — (1999–2000 рр.), програмно-організаційний. Цей етап характеризується прийняттям концепцій і програм розвитку вищої освіти, що забезпечують закріплення пріоритетності освіти і створюють правовий простір для здійснення подальших перетворень.

Другий етап — організаційно-впроваджувальний (2001–2005 рр.). Цей етап характеризується:

- прийняттям законів, постанов Раді Міністрів і указів Президента, що стосуються сфери вищої освіти;
- послідовним переходом системи вищої освіти на нові форми організації роботи, зміст освіти;
- здійсненням підготовки кадрів для системи освіти відповідно до вимог реформованої системи освіти;
- створенням матеріально-технічної та навчальної бази, що відповідає сучасним вимогам і забезпечує можливість здійснення навчального процесу на основі нових технологій навчання.

Третій етап — корекційно-завершальний (2005–2010 рр.). Він передбачає таку систему заходів, як:

- моніторинг та узагальнення результатів змін, що проводяться в системі вищої освіти, внесення необхідних змін і доповнень до програми реформування;
- створення механізму управління, що забезпечує оперативне й адекватне реагування системи освіти на нові запити суспільства.

Висновки

Отже, система вищої освіти Республіки Білорусь модернізується, виходячи з потреб народного господарства республіки, національних цінностей, зберігаючи при цьому кращі здобутки вітчизняної освіти. Водночас виважено відбирається і впроваджується світовий досвід, розвиваються міжнародні зв'язки, зростає експорт освітніх послуг.

Пріоритетними напрямками подальших досліджень ми вважаємо глибший аналіз нормативно-правової бази в галузі вищої освіти Республіки Білорусь, вивчення статистичних даних щодо міжнародної академічної мобільності та соціологічних даних щодо відповідності модернізаційних процесів у вищій освіті потребам білоруського населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналитический обзор состояния и международных тенденций развития высшего образования № 9 (июль – сентябрь 2004 г.) [электронный ресурс] // Центр проблем развития образования Белорусского государственного университета. — Режим доступа : http://charko.narod.ru/tekst/an9/2_2.html

2. Выпускники аспирантуры будут получать диплом исследователя [электронный ресурс] / Ю. Ванина // Белорусское телеграфное агентство. — Режим доступа : http://www.belta.by/ru/all_news/society/Выпускники-аспирантуры-будут-получат-диплом-исследователя---Maskevich_i_540446.html

3. Кодекс Республики Беларусь об образовании от 13.01.2011 г. № 243-3 [электронный ресурс] // Национальный правовой интернет-портал Республики Беларусь. — Режим доступа : <http://www.pravo.by/webnpa/text.asp?RN=Hk1100243>

4. Концепция оптимизации содержания, структуры и объема социально-гуманитарных дисциплин в учреждениях высшего образования / Приказ Министерства образования Республики Беларусь от 22.03.2012 г. № 194 [электронный ресурс] // Республиканский совет ректоров высших учебных заведений. — Режим доступа : http://srrb.niks.by/info/Concepacia_SGD.doc

5. Концепция развития высшего образования в Республике Беларусь / Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 27.10.1998 г. № 1637 [электронный ресурс] // Республиканский совет ректоров высших учебных заведений. — Режим доступа : <http://srrb.niks.by/info/consept.htm>

6. Минобразования предлагает выделять стипендии для привлечения в Беларусь иностранных студентов [электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.univer.by/minobrazovaniya-predlagaet-vydelyat-stipendii-dlya-privlecheniya-v-belarus-inostrannyh-studentov>

7. Параўнальны аналіз развіцця адукацыі ў рэгіёнах Рэспублікі Беларусь (па стану на пачатак 2011/2012 навучальнага года): статыстычны даведнік / М-ва адукацыі Рэспублікі Беларусь, Галоўны інфарм.-аналіт. цэнтр. — Минск, 2011. — 110 с.

8. Социологическая энциклопедия: в 2 т. / Национальный общественно-научный фонд; руководитель проекта Г. Ю. Семигин; гл. ред. В. Н. Иванов. — М. : Мысль, 2003. — Т. 2. — 863 с.

Щербина А. П.

БЕЛАРУСЬ: СТРАТЕГИЯ И ТАКТИКА МОДЕРНИЗАЦИИ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Раскрыто значение термина «модернизация». Исследованы документы, являющиеся программными в осуществлении модернизации высшего образования Республики Беларусь. Раскрыты принципы модернизации и основные направления развития высшего образования Беларуси. Охарактеризованы изменения в высшем образовании. Выделены историко-педагогические факторы и этапы модернизации системы высшего образования Республики Беларусь.

Ключевые слова: высшее образование, модернизация, Республика Беларусь.

Shcherbyna A. P.

BELARUS: STRATEGY AND TACTICS OF MODERNIZATION IN HIGHER EDUCATION

The article explores the meaning of the term «modernization». Studied the papers that software in the implementation of the modernization of higher education of the Republic of Belarus. Reveals the principles of modernization and the main directions of development of higher education of Belarus. The characteristic changes in higher education. Distinguished historical and pedagogical factors and stages of the modernization of higher education in the Republic of Belarus.

Key words: higher education, modernization, Belarus.